

ВИКЛАДАЦЬКІ ТА НАУКОВІ КАДРИ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Олеся Ісаюк

Університет Марії Склодовської-Кюрі, Люблін
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

Streszczenie. Pierwsza wojna światowa dotkliwie odbiła się na stanie liczebnym oraz strukturach Uniwersytetu Lwowskiego. Po przystąpieniu cesarstwa austro-węgierskiego do działań wojennych, zmobilizowana została znaczna część personelu uniwersyteckiego, przeważnie technicznego, co utrudniło normalne funkcjonowanie Uniwersytetu. Wielu wykładowców, którzy uciekli przed natarciem rosyjskim, nie powróciło do 1917 r. Z powodów politycznych odsunięto część profesorów od prowadzenia wykładów. W artykule zostały przedstawione losy wykładowców Uniwersytetu Lwowskiego w latach I wojny światowej oraz skutki tej sytuacji dla działalności uczelni.

Słowa kluczowe: I wojna światowa, Uniwersytet Lwowski

Тема викладацьких кадрів Львівського університету під час Першої Світової війни є цікавою для науковця як з точки зору розгляду загальної проблематики навчального закладу в умовах військового часу, так і з точки зору досліджень історії Університету та регіону в цілому. Обидві проблеми тісно переплетені з рядом інших, наприклад: загальний перебіг війни у регіоні, окупаційний режим російської армії у Львові в 1914–1915 рр., організація і адміністрування освітою у Австро-Угорській імперії та ряд інших. В міру наявності серед викладацького складу відомих особистостей, дослідження на дану тему можуть пролити світло на їхні біографії.

Оскільки у 1914–1915 році університет був закритий і викладання не проводилося, хронологічні межі дослідження визначаються як 1915–1918 рр., за винятком другої половини 1918 року. Хоча Перша Світова війна закінчилася у листопаді 1918 року, безпосередньо після початку навчального року, а відразу після того розпочалися бої між українською та польською армією у Львові, що повністю припинило будь-яку діяльність університету. Більш – менш нормальна діяльність університету була відновлена влітку 1919 року.

У даній статті розглядається викладацька громада під час Першої Світової війни та зміни серед її особистісного складу. У центрі уваги стоїть питання, наскільки зміни у структурі та кількості викладацької громади були спричинені війною, а наскільки були продовженням звичайного процесу зміни поколінь. З'ясування цього питання полегшується наявністю широкої джерельної бази. Переважно це документи університетської канцелярії, меншою мірою документи урядового походження, а також документація російської окупаційної влади. Документи університетського походження можна розділити на кілька підгруп. Найбагатший на матеріали є видаваний щорічно «Склад Львівського Університету та програма лекцій...» У таких щорічниках містяться дані щодо програми занять, їхнього складу і часу проведення. Також подавалися прізвища та наукові ступені викладачів та дані про те, хто не буде викладати у найближчому семестрі і з яких причин. Уся ця інформація дозволяє відслідковувати, які дисципліни викладала дана особа та які семінари вела, також це дає можливість відслідковувати плинність кадрів та зміни у програмах. З 1916 року – що важливо для теми дослідження – публікувалися списки працівників університету, які загинули або потрапили у полон.

Другим за важливістю джерелом є особисті картки працівників університету. У кожному окремому випадку така картка являє собою збір документів, які стосуються професійної, меншою мірою громадської діяльності даної особи. У деяких випадках особова картка також містить дані щодо приватного життя її власника. Крім того, у таких документах відбиваються взаємні стосунки її власника з університетською владою, а також політичним керівництвом регіону.

Наступним за важливістю джерелом є матеріали засідань університетського сенату, де обговорювалися найважливіші проблеми університетського життя. У даній темі до таких належать питання, пов'язані з кадрами університету, під чим розуміються дисциплінарні справи, проблеми повернення з евакуації та вивезення викладачів, чия присутність була необхідною для протікання навчального процесу, проблеми, пов'язані з виїздом окремих професорів до країн, які були противниками Австрії у війні а також інші. Особливо важливими є особисті листи викладачів, які містять масив інформації про конкретну людину – особисті дані, наукові ступені та інше.

Деякі відомості можна віднайти у документах владних органів – передусім Галицького намісництва та генерал-губернаторства у випадку російської окупаційної влади. Щодо окремих особистостей для дослідника доступні також публікації тогочасної преси.

Перед Першою Світовою війною в університеті функціонувала усталена система, загальноприйнята у вищих школах австрійської імперії. В основі цієї системи лежали загальні статuti та правові акти різного типу, такі як

міністерські інструкції, роз'яснення у особливих ситуаціях, розпорядження та інші подібні акти.

Ця система сформувалася на підставі традиційної університетської структури, поширеній у Європі та характерного для Габсбургів уявлення про працівників освіти і релігійних структур, як про державних працівників, чиїм обов'язком було виконувати певні обов'язки, накладені на них урядом, отримуючи за це визначену платню. У такій системі викладач залишався таким самим працівником на утриманні держави, як і професійний чиновник – бюрократ. Нижче коротко розглядається та частина функціонування освітньої системи Австрійської імперії, якої стосується дана стаття.

Щоб стати викладачем університету, належало пройти цілий комплекс процедур так званої габілітації. Для початку габілітації було необхідний здобуття докторського ступеня. Для отримання права викладання в університеті особа зі здобутим званням доктора була зобов'язана опублікувати працю, яка потім проходила процедуру апробації спеціальною комісією, а також засвідчити власну професійну компетентність шляхом проведення колоквиуму з обраної спеціальності та виголошення пробної лекції на фахову тему¹. Оцінка виголошеної лекції була основною підставою надання або ненадання кандидатові права викладання в університеті. Висновок комісії затверджував міністр освіти у Відні². У разі відмови міністра затвердити кандидата сам кандидат отримував відмову.

Викладацька спільнота університету поділялася на три групи – професори, приват-доценти та лектори. Професори у свою чергу поділялися на ординарних (звичайних) та екстраординарних (надзвичайних). Різниця між цими двома посадами полягала у способі оплати їхніх послуг університетом – звичайний професор отримував заробітну платню за викладання та проведення семінарів у загальному порядку, будучи повноправним працівником університету. Натомість надзвичайний професор, хоч і читав лекції та проводив практичні заняття, не мав права на оплату своєї праці від імені держави, тому оплата такого професора лежала цілком на плечах університетської скарбниці³.

Частину викладачів приймали до складу університету без попереднього проходження усіх необхідних процедур, тобто захисту роботи та складання ригорозів, як *honoris causa*. У переважній більшості випадків почесний докторат залишався тільки церемоніальним титулом, як знак поваги до заслуг того чи іншого діяча з боку університету. Попри це, деякі з почесних професорів проводили заняття як, наприклад, граф Леон Пінінський⁴.

¹ Österreichische Bildungsgesetze, Wien, 1906, s. 87.

² Ibidem, s. 88.

³ Istorija Lwiws'koho Uniwersytetu, Lwiw, 1974, s. 71.

⁴ Ibidem, s. 72.

Після досягнення професором віку 70 років, він ставав пенсіонером. Викладач пенсіонер міг надалі читати лекції, якщо хотів цього, але не мав права отримувати платню за це, а також не міг займати будь-які адміністративні посади. Такий професор також міг користуватися всіма правами почесного професора, зокрема, його лекції, якщо такі відбувалися, оплачувала університетська скарбниця⁵.

Нижчий ступінь займали приват-доценти. Як і професори, вони читали лекції або вели практичні заняття, але не мали права бути обраними до Сенату Університету а також не могли бути призначені на адміністративну посаду. У раді факультету їх репрезентували двоє спеціально обраних представників, яких обирали з-поміж себе. Але ці представники мали обмежені права – вони не могли брати слово на засіданнях, за винятком виборів декана та ректора⁶.

На останньому, найнижчому щаблі драбини стояли так звані лектори, які не мали наукових ступенів і чиїм єдиним завданням було проводити заняття з мов. В університеті постійно викладалося ряд регіональних та іноземних мов – польська, українська (окреслена у програмі як руська), французька, німецька, англійська та латина.

Традиція погляду на викладача, як одночасно працівника мала своїм наслідком факт, що наукові ступені одночасно розглядалися як державні посади, а власники звань одночасно займали певне місце у державній ієрархії. Виразним свідченням цього є акт 19 вересня 1898 року, який містив розпорядження про місце викладачів університету серед інших державних посад та окреслював розміри їхньої платні⁷. Згідно з цим актом, звичайний професор – випадок, який траплявся найчастіше – належав до 6 класу державних урядовців та отримував платню розміром 6 400 корон щорічно, а коли час викладання перевищував 20 років, оплата збільшувалася на 800 корон⁸. Аналогічне правило діяло у випадку викладачів ветеринарної академії у Львові⁹. Надзвичайний професор належав до 7 класу службовців і отримував 3 600 корон щорічно, після десяти років викладання заробітна плата зростала на 400 корон¹⁰. Приват-доценти і лектори не вважалися державними працівниками, відповідно, не мали права на оплату з державної скарбниці і їхню працю оплачував безпосередньо університет.

Згідно зі статистикою, станом на серпень – вересень 1914 року загальний чисельний склад Університету виглядав наступним чином: на теологічному факультеті – 7 звичайних професорів, 2 надзвичайних,

⁵ Ibidem, s. 72.

⁶ Ibidem, s. 73.

⁷ Die österreichische Bildungsgesetze... – Wien, 1907, s. 93.

⁸ Ibidem, s. 93.

⁹ Ibidem, s. 94.

¹⁰ Ibidem, s. 94.

5 приват-доцентів та 1 професор – суплент. На юридичному факультеті – 15 звичайних професорів, 3 надзвичайних, 5 почесних професорів, 7 приват-доцентів, 1 професор суплент. На медичному факультеті викладало 16 звичайних професорів, 6 надзвичайних, 11 титулярних професорів (тобто професорів на пенсії), а також 14 приватних доцентів¹¹. Найбільшим був філософський факультет, що було закономірним наслідком великої кількості дисциплін, які він охоплював. В 1914–1915 році на факультеті налічувалося 29 звичайних професорів, 9 надзвичайних, 7 титулярних професорів, 28 приват-доцентів та 10 лекторів¹².

Станом на кінець війни склад університету значно змінився і на 1918 рік його загальна кількість складала 156 осіб, з них 86 професорів (60 звичайних, 18 надзвичайних, 8 титулярних), 57 приватних доцентів, 1 суплента та 12 лекторів. Порівняння з довоєнними показниками демонструє виразне зменшення кількості професорів. Якщо у звичайних умовах на зміни у кількісному складі впливав в основному біологічний чинник, тобто відбувалася звичайна зміна поколінь через смерть старших віком викладачів і початок праці молодшими, то під час війни до біологічного чинника долучилися евакуація (а після неї розтягнуте у часі повернення), мобілізація, загибель на полі битви, дехто зі спільноти був позбавлений права викладати, а також наукових ступенів.

Хронологічно першою була евакуація. Внаслідок швидкого просування російських військ у другій половині серпня 1914 року Львів опинився під загрозою здобуття російськими військами і, хоча офіційно евакуація не оголошувалася, розпочалися приготування до виїзду. Ці приготування полягали у забезпеченні архіву університету та усіх цінностей на випадок, якщо б їх не вдалося вивезти. Аналогічно готувалася до виїзду частина викладачів, переважно з числа тих, хто займав високу адміністративну позицію в університеті. Останніми днями серпня виїхала переважна більшість університетської спільноти, зокрема, ректор Станіслав Стажинський та проректор Казимир Твардовський¹³. Аналогічне рішення прийняла більшість викладачів – серед них про декан факультету теології др. Казимир Вайс, професори того ж факультету Юзеф Комарницький, Станіслав Нараєвський, Тит Мишковський, більшість викладачів правничого факультету, у тому числі декан Владислав Абрахам та про декан Август Баласітс. Також виїхали декани факультетів медицини та філософії – відповідно, Генрик Гальбан та Станіслав Толлочко і більшість викладачів з обох факультетів¹⁴.

¹¹ Skład Uniwersytetu Lwowskiego oraz program wykładów 1914–1915, s. 25.

¹² Ibidem, s. 25.

¹³ A. Beck, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie w czasie inwazji rosyjskiej 1914–1915 roku. Lwów, 1935, s. 2.

¹⁴ A. Beck, op.cit., s. 2–3.

Раптовий виїзд усіх вище згаданих осіб поставив проблему управління Університетом в умовах війни та окупації міста ворожою армією. Для створення репрезентативного ядра перед зовнішнім світом та забезпечення керівництвом університетом і організованість самої структури на засіданні Сенату Університету було ухвалено виконання обов'язків ректора доручити проректорові Адольфові Бекові, який був єдиним з проректорів, який не виїхав з міста. Відповідно, факультетами мали управляти – філософським – доктор Кароль Гадачек¹⁵, медичним – доктор Антоні Юраш¹⁶, юридичним – професор Абрахам¹⁷, який, проте, не зміг виконувати доручених йому обов'язків, бо незабаром виїхав до Відня.

Російську окупацію університет пережив без особливих втрат. Росіяни зайняли щодо загалу викладачів нейтральну позицію, контактуючи виключно з професором Беком, як фактично виконуючим обов'язки ректора університету. Ця ситуація змінилася наприкінці окупаційного періоду, коли серед групи вивезених з міста заложників виявилось кілька професорів університету – серед них уже згаданий професор Адольф Бек та його колеги – професор Дуніковський та приватний доцент Іларіон Свенціцький¹⁸. Хоча під час перебування російських військ у Львові заложниками були оголошені тільки професор Щепан Шидельський та приват-доцент Свенціцький, рішення про вивіз усієї решти згаданих осіб прийнято у останні дні перед відступом, доказом чого є описаний у спогадах професора Бека поспіх і абсолютна несподіваність подібного розвитку подій¹⁹.

Мобілізація переважно не за торкнула наукових кадрів університету, переважно тому, що назагал це були люди старшого віку, які уже мобілізації не підлягали. Втім, було мобілізовано більшу частину молодших за віком викладачів – переважно лекторів, а також технічний персонал. Єдиний виняток становлять викладачі медичного факультету, багато хто з яких був мобілізований як військовий лікар.

Як можна спостерігати на основі даних ректорату, особливо багато осіб було мобілізовано з числа технічного персоналу. Відповідно до них, мобілізація цілковито оминула тільки зоологічний інститут, відділення порівняльної анатомії та патологічної анатомії, а також кафедру загальної патології. З відділення геології та палеонтології мобілізовано технічного працівника Анджея Августина²⁰. З відділення фізики мобілізовано асистента Романа Негруша та стипендіата Владислава Ляйхенберга²¹. З відділення

¹⁵ ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 755, л. 1.

¹⁶ ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 755, л. 1.

¹⁷ ДАЛО, ф. 26, оп. 13: спр. 777, л. 2.

¹⁸ A. Beck, *op.cit.*, s. 70.

¹⁹ *Ibidem*, s.71.

²⁰ ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 708, л. 7.

²¹ *Ibidem*, арк. 8.

фізіології мобілізовано асистента Леона Збишевського та двох технічних працівників – демонстратора Владислава Фукса і механіка Станіслава Бішофа²². Аналогічно мобілізовано асистента очної клініки Віктора Райса²³. Інститут описової анатомії позбувся більшості технічного персоналу – було мобілізовано демонстраторів Юзефа Валлата, Антонія Баута, Юзефа Томашевського, а також помічників Мізала Влізла, Францішка Копіжецького та Владислава Яворського²⁴. З клініки дитячих хвороб мобілізовано лікарів Станіслава Прогульського та Станіслава Годзевського²⁵. Найбільших втрат зазнала хірургічна клініка – під мобілізацію потрапили асистенти Тадеуш Островський, Міхал Єдлічка, Тадеуш Белковський, Станіслав Слухли, Юзефа Алексевіч та Юзеф Вевьорський²⁶. З медичного факультету мобілізовано також Антонія Сабатовського, Здзіслава Томашевського, Маряна Панчишина²⁷, Здзіслава Штейзінга²⁸, асистентів Ротфельда та Домашевича²⁹. З отоларингологічної клініки мобілізовано асистента Ігнація Вінтера та Самуеля Лема³⁰, з інституту стоматології – асистента Генрика Ціппера, демонстратора Юліана Петеча, техніка Едмунда Ханштайна, технічного помічника Анджея Врону³¹, з гінекологічно-акушерської клініки було мобілізовано лікарів Едмунда Гребля та Єжи Хронцинського³². З інституту гігієни мобілізовано тільки асистента Хейзінгу та Якуба Сюту³³.

У світлі наведених вище даних закономірним є виділення мобілізованих і загиблих на війні лікарів у окрему групу з-поміж усіх загиблих у роки війни викладачів факультету. Першим з них став Станіслав Мостовський, який загинув від плямистого тифу 9 грудня 1914 року³⁴. Виконуючи обов'язки військового лікаря, загинув Віктор Годзелінський, демонстратор інституту патологічної анатомії³⁵. Ще один представник університету – керівник курсу латинської мови Ян Єнджейовський³⁶.

Частина викладачів померла в евакуації або загинула, перебуваючи у російському полоні. Як можна усталити на підставі короткого переліку,

²² Ibidem, арк. 9.

²³ Ibidem, арк. 10.

²⁴ Ibidem, арк. 11.

²⁵ Ibidem, арк. 13.

²⁶ Ibidem, арк. 14.

²⁷ Ibidem, арк. 12.

²⁸ Ibidem, арк. 14.

²⁹ Ibidem, арк. 14зв.

³⁰ Ibidem, арк. 16.

³¹ Ibidem, арк. 21.

³² Ibidem, арк. 22.

³³ Ibidem, арк. 23.

³⁴ ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. л. 10.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Skład Uniwersytetu, s. 27.

який є частиною «Складу університету...», перебуваючи в евакуації у Відні, помер тільки професор міжнародного права Густав Рошковський³⁷, уже у Львові померли професор ботаніки Теофіль Цесельський (8 травня 1916 року), Євстахій Ясеньчик Жебровський, лектор французької мови (28 квітня 1916 року), Владзімеж Загорський (4 лютого 1916 року), Антоній Рехманн (12 січня 1917 року), Юзеф Нусбаум – Хіляровіч, професор зоології і порівняльної анатомії (13 березня 1917 року), Густав Герсон Блатт, професор порівняльної граматики (17 вересня 1917 року)³⁸.

Хронологічно першою та найдраматичнішою за обставинами була смерть декана філософського факультету Кароля Гадачека, який залишився у Львові і виконував службові обов'язки, наскільки дозволяла ситуація, аж до своєї смерті 19 грудня 1914 року. Її обставини залишилися до кінця нез'ясовані, єдине, що стверджено однозначно – те, що професор Гадачек вчинив самогубство. Причиною самогубства Адольф Бек називає у своїх спогадах загальне нервово зрушення під впливом перебігу подій³⁹. Хоча спогади Адольфа Бека були видані у 1935 році, у період незалежної Польщі, отже, викладена версія не могла бути наслідком вимог політичної кон'юнктури, все ж, розглядаючи версію про нервову кризу під впливом перебігу подій, навряд чи варто вважати професора Гадачека вірнопідданим, якого пригнобив сам факт захоплення міста ворожими військами. Радше тут справила свій вплив загальна тональність подій, яка повністю змінила тогочасний спосіб життя і мислення. Це цілком могло вплинути на вразливу психіку людини інтелектуальної праці, якою був професор і спричинити глибоку депресію, наслідком якої стало самогубство.

Воєнний період спровокував шпигуноманію, наслідком чого у масштабах Університету були дисциплінарні справи тих викладачів, які з тієї чи іншої причини були запідозрені у порушенні лояльності. Підставою для таких звинувачень могло бути будь-що, наприклад, виїзд до держави, яка перебувала у стані війни з Австро-Угорщиною або висловлення думок, які не були згодні з офіційною пропагандою. Одночасно існувала проблема тих, хто виїхав у іноземні країни ще до війни і просто не встиг повернутися після вибуху війни. До цієї групи належали професори Михайло Грушевський, Тадеуш Бобжанський, Тадеуш Шумовський, Пясецький, а також асистент Рихліцький. Усі згадані були в підсумку виключені зі складу університету після відповідного рішення Сенату⁴⁰. Виключення зі складу університету передбачало повну заборону на проведення занять в університеті, позбавлення присуджених Сенатом учених звань, заборона займати будь-які адміністративні посади в університеті. Крім цього, проти

---

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ A. Beck, op.cit., s. 27

⁴⁰ ДАЛО, ф. 26. оп.13, спр. 747, л. 28 зв.

них усіх розпочалося слідство у дисциплінарній справі з метою відслідкувати обставини та причини виїзду до ворожих держав. Аналогічно з університету виключили Станіслава Грабського з причин, як зазначалося у тексті протоколу засідання дисциплінарної комісії, «став у явному протиріччі щодо своїх обов'язків»⁴¹.

Частина університетської спільноти була представлена до нагороди Військовим Хрестом за громадянські заслуги, ще частина була представлена до найвищих державних нагород. Серед них – професори Адольф Бек, Владислав Лукасевич, Болеслав Маньковський, Іларій Нусбаум – Хілярівіч, Юзеф Калленбах, Влодзімеж Серадзький, Блажей Яшовський, Адам Герстманн, Владислав Абрахам, Марцелій Хлямтач, Антоній Юраш, Людвіг Фінкель, Петро Стебельський, Щепан Шидельський, Владислав Семкович⁴².

На основі деталей відомих біографій можна виокремити три основні варіанти долі викладачів університету на прикладі конкретних осіб. Найчастішим прикладом є варіант мобілізованого викладача, чия доля розглядається на прикладі Рудольфа Вайгеля. Двоє інших викладачів – Михайло Грушевський та Адольф Бек є прикладами викладачів – своєрідних жертв політичної ситуації, кожен на свій лад. Ще один приклад, Генрик Гальбан, є виразним прикладом викладача в евакуації, який і в цих умовах не припинив активної діяльності. Нижче буде детально розглянуто усі варіанти.

Прикладом долі викладача в евакуації є Генрик Гальбан, який встиг виїхати разом з основною масою евакуйованих зі Львова до Відня, де став одним з активних діячів університету на вигнанні. Крім виконання викладацьких обов'язків, він також взяв активну участь у організації допомоги біженцям з територій, охоплених війною. Зокрема, він виступив одним з активних організаторів Допоміжного комітету для біженців з Галичини і Буковини⁴³. На разі залишаються нез'ясованими детальні обставини участі професора Гальбана в роботі цієї організації. Одночасно професор Гальбан став лікарем II класу Легіонів Польських⁴⁴ і після розпаду імперії Габсбургів перейшов до польської армії. Там виконував функції керуючого епідемічного лікаря і, як такий, керував боротьбою проти епідемії тифу, яка на той час охопила Галичину⁴⁵.

Інакше склалася доля іншого університетського викладача, який був змушений залишити Львів. Йдеться про Михайла Грушевського. Ситуація Грушевського сильно відрізнялася від усіх інших випадків тим, що він займав дуже престижну позицію серед тогочасної української спільноти,

⁴¹ Ibidem, л. 2 зв.

⁴² Ibidem, спр. л. 15, 15 зв, 16.

⁴³ ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 353, л. 4.

⁴⁴ Ibidem, л. 5.

⁴⁵ Ibidem, л. 31.

будучи одним з основних інтелектуальних провідників української громади у Австро-Угорщині. У майбутньому він став лідером Центральної ради, отже, і політичним лідером усіх українців. Таке становище Грушевського було прямою причиною важливості Грушевського як політичної фігури, особливо у ситуації гострого суперництва двох національних груп – українців та поляків. На час вибуху війни Грушевський перебував на відпочинку у Криворівні і після того, як довідався про початок бойових дій, прийняв рішення якнайшвидше виїхати. При допомозі групи інтелігенції, яка пізніше перетворилася у Союз Визволення України, зумів добратися до Відня. Після короткого перебування у Венеції, куди він виїхав з наукових причин, вирішив виїхати до Києва. Безпосереднім поштовхом до виїзду стало оголошення розпорядження російського уряду, згідно з яким усі піддані російського уряду мали повернутися у межі держави протягом шести тижнів з дня оголошення розпорядження. Ті, хто не підкориться даному розпорядженню, мали бути позбавлені усього майна⁴⁶. При тому, не виключено, що у силу свого політичного становища Грушевський вважав Відень за недостатньо безпечно для себе місце з політичних причин, адже формально він залишався російським підданим і в атмосфері шпигуноманії цей факт міг спровокувати переслідування його особи. З цієї причини восени 1914 року обіжними шляхами перебрався до Києва, де його інтернувала російська влада. Решту війни фактично перебував на засланні під поліційним наглядом аж до падіння імперії в 1917 році.

Описані вище обставини все ж створили певні юридичні проблеми, а умови перебування Грушевського створили певні ускладнення політичного характеру, які були прямим наслідком необхідності засвідчувати лояльність щодо російського уряду. Таким свідченням лояльності щодо російського уряду стало інтерв'ю Грушевського, дане ним газеті «Речь», зміст якого зводився до ствердження, що політичним ідеалом Грушевського є відроджена Росія, складена з окремих вільних народів. Оскільки це інтерв'ю було відповіддю на закиди професора Кулаковського, начебто Грушевський виступав організатором Легіону Українських Січових стрільців, Грушевський особливо підкреслив, що ніколи не виступав, як противник Росії, і не займався проти російською пропагандою. Усе вище викладене дійшло до дирекції поліції, яка також відслідкувала факт ув'язнення та порівняно швидкого звільнення Грушевського⁴⁷. Після оголошення інтерв'ю Міністерство розпорядилося розпочати дисциплінарне слідство у справі Михайла Грушевського⁴⁸. Наслідком розпорядження було спеціальне засідання Сенату, на якому розглянуто можливі підстави

⁴⁶ ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 510, л. 109.

⁴⁷ Ibidem, л. 107.

⁴⁸ Ibidem, л. 108.

відкриття дисциплінарної справи проти Михайла Грушевського⁴⁹. Першим наслідком відкритої справи стало призупинення дії викладацьких прав Михайла Грушевського⁵⁰. У ході розгляду справи було вислухано свідчення співробітників професора, а також зроблено запит на інформацію в управління поліції. Підставою для відкриття справи стала не тільки ситуація навколо інтерв'ю Грушевського газеті «Речь», а й факт, що на той час Грушевський уже близько двох років фактично не виконував своїх функцій, як університетського викладача. Оскільки російська окупація закінчилася у червні 1915 року, це автоматично зобов'язувало усіх викладачів повернутися до Львова та розпочати викладання.

Попри всі обтяжуючі обставини, Сенат призначив куратора для нагляду за залишеним у Львові маєтком Михайла Грушевського – професора Мауриція Аллерханда⁵¹. Але після того, як у березні 1917 року після розпаду Російської імперії, Михайло Грушевський став головою Української Центральної Ради, усе це повністю втратило своє значення.

Випадком мобілізованого викладача є Рудольф Вайгель. Перед війною він викладав мікробіологію, перебуваючи на посаді приват-доцента Інституту зоології на філософському факультеті. Оскільки за віком він підлягав мобілізації, був мобілізований на самому початку війни. Завдяки напрямку фахової освіти не потрапив на поле бою, а був залишений на посаді мікробіолога епідемічного госпіталю, спочатку у Кракові, пізніше у Тарнові⁵². Відповідно до правових норм, за ним зберігалось місце доцента в університеті, але, оскільки, перебуваючи на службі, фактично не викладав, з 1916 року керівництво університету розпочало вживати заходів щодо звільнення професора Вайгеля з діючої армії та його повернення на викладацьку роботу. Ці заходи ще посилювалися після того, як у 1916 році термін його доцентури було продовжено до 1918 року. З проханням посприяти достроковій демобілізації професора Вайгеля університетська влада звернулася до Намісництва⁵³, подавши підставою свого прохання об'єктивною неможливістю для професора Вайгеля виконувати обов'язки доцента на факультеті. Одночасно університетська влада повідомила Міністерство освіти і віросповідань про власне рішення клопотатися перед Міністерством військових справ про звільнення Рудольфа Вайгеля з діючої армії. Своє клопотання університет аргументував наступним чином – насамперед, після мобілізації Р. Вайгеля в Інституті зоології працював тільки один асистент, що фактично паралізувало роботу закладу. Підміна Вайгеля іншим працівником, доктором Гіршфельдом не рятувала ситуації, оскільки професор Гіршфельд був обтяжений власними безпосередніми

⁴⁹ ДАЛО, ф. 26, оп. 13, спр. 747, л. 57.

⁵⁰ Ibidem, л. 57.

⁵¹ ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 510, л. 134.

⁵² Ibidem, спр. л. 43.

⁵³ Ibidem, спр. л. 44.

службовими обов'язками настільки, що це не давало йому можливості опікуватися Інститутом зоології. Наскільки дозволяють судити наявні у збірках державного архіву Львівської області (ДАЛО) документи, після цих формальностей університет звернувся з відповідним клопотанням безпосередньо до шпиталу у Кракові, при якому працював Р. Вайгель. Відповідь на клопотання була позитивна і внаслідок нього професор Вайгель отримав скерування до служби у ландштурмі⁵⁴. Але подальший розвиток подій вимагав контакту безпосередньо з командуванням у Кракові, що і відбулося. Командування не погодилося на демобілізацію професора, про що представники університету поінформували намісництво⁵⁵. У січні 1917 року Міністерство освіти і віросповідань повідомило університет що, згідно з даними військового командування, професора Вайгеля переведено на службу до іншого армійського підрозділу. Але це, зрозуміло, не покращило університетської ситуації, тому університет прийняв рішення надалі домагатися дострокової демобілізації свого співробітника. Попри усі старання, командування не погоджувалося демобілізувати професора аж до 1918 року, тобто закінчення війни, тож у підсумку вийшло так, що Рудольф Вайгель повністю відслужив усю війну. Остаточна демобілізація відбулася у серпні 1918 року⁵⁶.

Протягом своєї військової служби професор Вайгель не переривав своїх наукових досліджень, головною темою яких був плямистий тиф. Ставлячи досліди над переносниками та збудниками тифу, він сам заразився хворобою, якою перехворів у дуже тяжкій формі. Причиною тяжкого перебігу хвороби стало загальне ослаблення організму⁵⁷. Після хвороби довгий час залишався фізично ослабленим, внаслідок чого постала потреба виділення коштів на повне відновлення сил⁵⁸.

Ще інший варіант воєнної долі викладача університету репрезентує професор Адольф Бек, єдиний, хто зі згаданих у тексті науковців залишався у Львові протягом війни. Після евакуації переважної частини університетської громади він виявився найвище поставленим з присутніх у Львові представників університетського керівництва. Уже в силу становища він виявився фактично на місці керівника університетом. Цей статус було підтверджено постановою Сенату університету, яка, у свою чергу, була документальним закріпленням усного розпорядження ректора. Згідно з постановою, професор Бек оголошувався виконуючим обов'язки ректора університету аж до нормалізації ситуації і повернення законної влади. Таким чином, протягом усього періоду окупації професор Бек виконував обов'язки ректора і, як такий, репрезентував університет перед

⁵⁴ Ibidem, спр. л. 49.

⁵⁵ Ibidem, спр. л. 53.

⁵⁶ Ibidem, спр. л. 65.

⁵⁷ Ibidem, спр. л. 63.

⁵⁸ Ibidem, спр. л. 64.

окупаційною владою. Однак в умовах окупації настільки важливе суспільне становище створювало ризик потрапити під репресії окупаційної влади. Ця можливість реалізувалася наприкінці окупації, коли професора разом з рядом інших представників громади вивезли углиб Російської імперії⁵⁹. Вивезення відбулося після короткого одноденного перебування в ув'язненні. Фінальним пунктом примусової мандрівки виявився Київ, де новоприбулих поселили у окремому в'язничному приміщенні, спеціально призначеному для арештованих у Галичині, але матеріальне утримання вивезених залишалося виключно їхньою власною турботою. Це стало серйозною проблемою, оскільки під час вивезення тим, кого вивозили не дозволили забрати з собою жодних матеріальних засобів для прожиття. Проблему тимчасово розв'язало отримання позики від земського банку у Києві⁶⁰. До початку серпня 1915 року Адольф Бек перебував в ув'язненні, після чого управління в'язниці заявило, що не бачить підстави утримувати в ув'язненні людину, яка не була ні в чому обвинувачена. Професор був змушений перебратися до готелю. Якщо проаналізувати ситуацію, у якій опинилася група вивезених, складається враження, що влада не мала жодних конкретних планів щодо їхнього майбутнього і, як наслідок, її місцеві представники не мали поняття, що робити з групою львівської інтелігенції. Серед вивезених регулярно кружляли чутки про можливе вивезення на Сибір, але, оскільки за період перебування професора Бека у Києві влада не вчинила нічого, що можна було б зрозуміти, як підготовка до вивезення, то такі чутки були хіба виявом паніки, природної для людей у ситуації невідомості.

Фактично ціла діяльність професора Бека у Києві звелася до забезпечення власного існування. У цей час решта університетської спільноти працювала над звільненням професора. Ряд заходів закінчився успішно – на початку 1917 року професор Бек повернувся до Львова.

Як можемо бачити на підставі поданих прикладів, війна сильно позначилася на загальному стані викладацької громади, хоча на чисельність, як окремий показник, вплинула порівняно мало. Обставини воєнного часу впливали як прямо, так і опосередковано. Війна змусила багатьох викладачів виїхати за межі Львова, багатьох було мобілізовано, дехто був позбавлений права викладати з політичних причин. Втім, усі ці втрати не були незворотніми, а смертність серед викладацького складу не була надзвичайно високою у порівнянні зі звичайними умовами. Як і в мирний час, помирали передусім старші та хворобливі люди.

Основна кількість втрат Університету була наслідком мобілізації. Самих викладачів мобілізація переважно не зачепила, оскільки у своїй масі це були уже старші люди, які за віком і станом здоров'я не підпадали під

⁵⁹ A. Beck, *op.cit.*, s. 73–74.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 73.

мобілізацію. Єдиним винятком з правила став медичний факультет, багатьох викладачів якого мобілізували як військових лікарів. На інших факультетах під мобілізацію потрапили переважно представники технічного персоналу – помічники, демонстратори, техніки. Така диспропорція мала подвійні наслідки – з одного боку, науковий персонал залишався на місці, з іншого – відсутність технічного персоналу, який зазвичай брав на себе «чорну роботу», суттєво гальмувала його роботу – якщо не зупиняла її взагалі.

Війна також виявила ще одну закономірність – доля окремо взятого викладача у багатьох випадках прямо залежала від того становища, яке він займав як громадський діяч. Можна стверджувати, що відомі у громаді люди несли на собі своєрідну відповідальність, як її неформальні провідники – звідси і більший ризик потрапити під репресії.

SCIENCE COMMUNITY OF LVIV UNIVERSITY IN THE YEARS OF THE FIRST WORLD WAR

Abstract. In the article is discussed problem of quantitative changes among science community of Lviv University in the period of the First world war. One from war results for Lviv University was cardinal changes in structure and quotation of science population. There were a few ways to influence to science population. As a first, mobilization gave effect. As a result, were mobilized all technical personel of University and main part of medical department professors. Part of university science workers was departyred by Russian in the period of Russian occupation of Lviv or pushed off for political reasons, as, fo example, Stanislaw Grabski or Myhajlo Hruszewskyj. The natural generation change saved own part among war changes among community. Except mobilization, the main reasons for chanhes became evacuation and political reasons. Finally, quotation of university community decreased until finish of war.

Key words: World War I, Lviv University